

АНТРОПОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО СВІТУ

І.В. Усанов

При переході від індустріального до постіндустріального типу суспільства відбувається зміна технологічних орієнтацій — від інструментального перетворення природного середовища до зміни природних основ як таких. Трансформується сама реальність, а точкою опори для перевероту світу слугує людина, що підносить техніку існування на рівень антропотехніки, де виробництву підлягає сам образ людяності. Переформатуванню підлягає не тільки сфера зовнішнього середовища, а й внутрішній ідеал, що зможе її забезпечувати, обслуговувати і вдосконалювати. Визначення загальних рис нової технологічної реальності є актуальним завданням для постіндустріальної епохи.

Метою даного дослідження є аналіз тих метаморфоз, що відбуваються непрогнозованим чином у технічно модифікованому світі та із самою людиною, яка реалізує себе у новій реальності. Для її реалізації необхідно виконати такі завдання: (1) з'ясувати історичне місце й особливість технологічної реальності, (2) проаналізувати зміну антропологічних характеристик в інформаційному світі, а також (3) розглянути метаморфози ідентичності в умовах технологічного існування.

Ці проблеми набувають сьогодні значимості в силу небувалого розширення технологічної реальності, а тому вони є предметом аналізу багатьох сучасних філософів, зокрема Ж. Бодрійяра, М. Маклюєна, Е. Тоффлера, М. Фасслера, М. Фрідріха, Б. Беккера, А. Бюля, М. Паетау, К. Хюбнера та багатьох інших.

Людина відкриває характеристики і принципи природи, на основі яких створює відповідні пристрої, що використовуються для забезпечення її потреб. Тобто на основі наявних розумових здібностей відкри-

ваються ідеальні образи речей залежно від того, що саме необхідно для забезпечення того чи іншого способу існування людини. Спосіб життя, з його укладом та ідеалами, визначає і потреби, і способи їх реалізації, і відкриття, які вона може зробити, а до яких байдужа. Так, наприклад, для буддійського монаха не потрібна зрошувальна техніка, бо носити воду від далекого джерела входить у його ритуал молитовної діяльності, в якій він безперервно перебуває.

Людина розвивається не сліпо наштовхуючись на відкриття, але самі відкриття стають потрібні для того чи іншого цивілізаційного забезпечення культурного існування. Так, наприклад, використання пристроїв для зміни театральних декорацій у Стародавній Греції призводить до створення механізмів, що імітували «чудесну подію» самостійної появи чи зникнення речей. Тож, слово «машина» («μηχάνη») з грецької буквально перекладається як «махінація», «хитрість» (російською — «уловка»). Такі махінації були не потрібні для давніх культур, де маніпуляція чудесами була б образливою для божественного влаштування світу.

У сучасній цивілізації інструментально-технічний спосіб існування домінує над культурним, що має витоком культ, як засіб зв'язку з божественним началом у світі. Людина перебрала на себе відповідальність за існування свого природного середовища, яке перестало бути космосом (гр. порядком) божественної волі, а стало місцем задоволення самою людиною своєї власної людяності у ситуації відчуженого самотуття. У цій ситуації місія сучасної техніки полягає у звільненні людини не тільки від її божественного, але й від її природного походження. Людина опосередковує своє існування через технічні засоби, створюючи проект супер-, над-, пост-людського існування.

Але хитрість техніки, що починалась зі звільнення від витрат зусиль і перенесення їх на технічні засоби, на машини, зрештою стала вимагати переосмислення і переформатування самої людини, яка повинна стати більш сумісною для симбіозу з технічними знаряддями і технологічно виробленим середовищем. Самообожнення і самопородження стають метою технологічної людяності, що підкорила собі розшифровану природу.

Спочатку техніка була системою штучних органів діяльності суспільства. Вона розбудовувалась на основі історичного опредметнення в природному матеріалі трудових функцій, навичок, досвіду і знань, на базі пізнання й використання сил і закономірностей природи. З часом вона стає всюдисущою і входить у виховання, освіту, повсякденне життя, мислення і переживання людини так, що можна говорити

про виникнення антропотехнічного симбіозу. Згадаємо деякі приклади, що давно ввійшли у наше життя: техніка читання у першому класі, «техніка» мислення, дискутування, навчання, пам'яті («мнемотехніка»), техніка живопису, малюнку, гри на музичних інструментах, техніка управління людьми, виробництвом, керівництва державою, врешті, біотехнології тощо. Тобто техніка є знанням особливого виду, в широкому значенні слова — це «знання, як», на відміну від наукового «знання, що». Це знання спрямоване на здійснення ефективної дії, а не на пошук істини, воно не передбачає особистісного розуміння речей, а спрямоване на функціональну вмільість їх використання.

Технологія відрізняється від майстерності, оскільки включає в себе складну механіку, не доступну для безпосереднього досвіду, але ефективну та просту у використанні. Майстер володіє всіма елементами процесу, розуміє і може впливати на них на будь-якому етапі, прагнучи отримати ті чи інші наслідки. Незрівнянно ефективнішою може бути технологічна вправність, бо сліпе виконання інструкції дозволяє використовувати запакований і доведений до кодового рівня досвід і практику інтелектуальних прозрінь невідомих майстрів, що адаптували результат у ефективну програму дії.

Технологія є інтелектуальною машиною, що не потребує машини фактичної, але максимальною мірою пране до узгодженості тіла і пристрою, подолання між ними розриву. Технологія еволюціонує у напрямку наближення до тіла, прагне освоїти його, зробити його технологічно сумісним, а отже придатним для подальшої модифікації, розширення можливостей та покращення характеристик.

Звичайно, будь-яка техніка в усі історичні періоди була заснована на використанні сили людини або природи. Але для традиційного суспільства базовим залишався людський досвід, а творчість техніків не мислилася як створення «нової природи», а всього лише як штучна реалізація закладених у світобудові вічних основ «фюзису» (природи). Усе, що можна було — уже виникло, людська діяльність тільки виводила з прихованого стану ті чи інші способи природного улаштування. У цьому розумінні технічна творчість і в Стародавньому світі, і в Середні віки була саме хитрістю, бо насправді діяти міг тільки Бог. Тільки в Новий час людина починає розглядати природу як автономне, практично нескінченне джерело матеріалів, сил, енергій, процесів, навчилася описувати науковими засобами практичну сторону природних феноменів і ставити їх собі на службу. Природа стає сировинною базою, а життя суспільства стає людським ресурсом.

У Новий час починається технічна творчість як свідомий розраху-

нок сил (процесів, енергій) природи, планомірне пристосування їх до потреб і діяльності людини. На базі знань природничих наук і технічних знань формується нова сфера — інженерія. Її основними методами є винахід та конструювання. Обидва ці види інженерної діяльності потребують природничо-наукової та техніко-експериментальної раціональності і виростають із антропоцентричної міфології даного історичного періоду. Тобто, вони самі є породженням часу, викликані до життя новою духовною ситуацією, у якій намагається збутися, покладаючись лише на себе, людська особистість.

Новий час закінчується остаточним приборканням природи та індустріальною революцією, де людська діяльність націлена уже не на саму природу, а на виробництво знарядь по її перетворенню. Для здійснення промисловості важкого машинобудування потрібні армії трудящих і управлінців, спаяних єдиною системою цінностей і віруючих у своє особливе покликання. Три індустріальні ідеали — американський, нацистський і радянський — пропонують свою технологію по створенню суспільної мегамашини. Її рух задають відповідно приватна вигода, національний інтерес чи класова доцільність. Перемагає перша, бо пропонує найбільш ефективний спосіб використання суспільних механізмів та залучення людини у виробничу конкуренцію по створенню єдиного соціо-технічного простору. Суспільство стає невіддільною складовою продуктивного циклу, що дозволяє здійснити перехід до інформаційного перетворення світу.

Т. зв. постісторична доба породжує техніку не виробничу, а *творчу*. Технологічні комплекси стають моделюючими, деміургічними, такими, що творять нову реальність. Моделі не породжуються природою, тепер вони пропонуються *для* неї, як ідеальні зразки існування, що задають нову реальність. Цей процес створення нових самодостатніх і незалежних образів, речей і подій є процесом породження симулякрів. Симулякри задають новий спосіб існування, придуманий людиною, який виводиться не зі світу, а пропонується для нього. Смисли речей стають інформацією, їх не обов'язково розуміти, достатньо вміти ними маніпулювати, креативно переінтерпретувати. Інформація перетворилася на надзвичайно широке поняття, ставши в один ряд з такими категоріями, як матерія та енергія. Вона розглядається як головний першопочаток світу, його Архе, першооснова усіх речей та явищ, тобто постає як базова субстанція, першоматерія. Нею зіткане все існуюче, як було в давні часи «все наповнене богами».

Інформація розглядається як унікальний ресурс, викликаний до життя суспільним світовідношенням. Подана у цифровому форматі,

вона стає універсальною сировиною в усіх галузях господарства і життєдіяльності людини. Вона може оброблятися одним виробничим інструментом — комп'ютером, механізмом масового використання, єдиним універсальним опосередковуючим пристроєм, через узгодження з яким суспільство починає функціонувати, як чітко налагоджений апарат. Тим самим зникає маса проблем, наприклад, питання відчуженості від природи, від власної сутності та інші, не тому що вони якось вирішуються, а просто знімаються переходом на новий ігровий рівень реальності та заміщуються іншими проблемами.

За своїм змістом інформація — це розгадані та подані за допомогою кодів сили природи. Маніпуляція нею створює технічну реальність програмного середовища. Інформація дозволяє змоделювати природне середовище, в якому діють написані програмістами природоподібні процеси, що відбуваються на потребу людини, створюючи ідеальну модель контрольованого та керованого світу.

У масштабах сучасного світу цілісний світогляд стає майже неможливим. Горизонти стали такими широкими, а глибини настільки глибокими, що вони вже давно створюють світ за межами людських можливостей. Кожен займається своєю справою, але ніхто не має загальної картини світу. Науковий розум працює за алгоритмом дешифровки природної мудрості, пізнавши його він сам має стати мудрістю, тобто повним знанням, як і абориген, який з'ївши серце ворога, здобував його сміливість, а з'ївши мозок — ставав мудрим. Потік інформації змінює особистісне, досвідне сприйняття смислу, він більше не потребує укоріненості у світі, він веде своє походження не від власного розуміння життєвої ситуації та положення речей, а від авторитету її автора, з посыланням на чужий досвід з невідомими світоглядними установками [2, с. 71].

Знання тепер означають поінформованість та операціональне вміння. Оперування фактами або функціональні навички замінюють безпосередній людський досвід, який має антропологічне походження і передбачає узгодження з сутнісним ядром особистості, він відносний, тобто містить в собі оцінку і ставлення. Досвід задає внутрішньо укорінене знання і вміння співвідносити його з людським образом існування. Оскільки інформаційний смисл існує без переживання самого факту, без розуміння його походження і вкоріненості у житті, способу його існування та узгодженості з іншими смислами, він сам стає самодостатнім фактом і симулятивною реальністю. Актуалізується досвід другого порядку, не власне речей і дійсності, а досвід використання інформації. Інформація відрізняється від знання саме своєю

безвідносністю до людської оцінки, вона є стерилізованим особистісним досвідом існування смислу. Такий тип чистого смислу є високотехнологічним продуктом для машинного використання. Інформація — це смисл, переформатований для технічної обробки й узгоджений з програмним забезпеченням, тобто віртуалізований смисл системного самовідтворення.

Постсучасна епоха продукує Next-покоління, яке, не зважаючи на свою молодість, саме задає парадигму свого формування. Воно створює собі вчителя, школу, істину, формує середовище існування, невідоме їхнім батькам. Ніхто не знає, не розуміє і не має досвіду цього нового середовища. Більше того, ніхто не знає — радіти цій епосі чи ні. Ніхто нікому не може ні допомогти, ні дати поради, спадковість і традиціоналізм більше не діють. Залишається відчайдушна віра у сліпий прогрес і безвихідь, продиктована пошуком свободи.

Формою існування Next-покоління стає споживання, а отже учнівство та професійність у цій сфері є специфічною формою самореалізації у лабіринтах високопродуктивної економічної системи [1, с. 43]. Споживання стає базовою функцією людяності, через яку розглядаються її здібності. Слух існує, щоб споживати звуки, існує зір, щоб споживати візуальні образи, також існують нюх, дотик, смак, щоб споживати відповідні блага. Навіщо споживати? Щоб одержувати задоволення. Навіщо одержувати задоволення? Щоб бути щасливим. Що таке щастя? Бути потрібним та потребувати самому. Такий алгоритм психофізіологічного функціонування людяності задає сучасна система, такий механізм виробництва щастя на одиницю населення.

«Людину неподільну», індивіда замінює дивід — людина подільна. Вона постає місцем зустрічі безлічі сил і можливостей, що прагнуть реалізуватися, тому ідентичність для неї стає проблемою, а пошук ґрунтовних особистісних основ, «істинного Я» стає архаїзмом, невігідним проектом. Для дивіду пропонується — і від пропозиції не можна відмовлятися — багатофункціональність як можливість і необхідність діяти в кількох паралельних життєвих світах, приватному, діловому, розважальному тощо. Тобто має реалізуватися ефективне використання високотехнологічного продукту — людського життя, в яке вкладено надто багато системних ресурсів, що забезпечують функціонування дивіду. Для здійснення системної діяльності немає значення обдарованим буде дивід чи бездарним, останнє навіть краще, оскільки дозволяє покладатися не на особисті якості, а на системну взаємодію та стійкі системні характеристики.

Дивід — це олоднений механізм, що знаходиться під капотом «м'я-

кої машини», технологічний мікрокосм, мегасистема у приватному використанні. У ній в унікальній збірці задіяні загальні соціальні принципи з різним компонованням психічного двигуна. Дивід усвідомлює себе як супертварину, що пройшла системну адаптацію. Для нього світ є безкінечним для використання, хоча й має колосальну віртуальну складність. Для дивіду прогрес стає життям технологічних процесів, свобода — необхідністю відрізнятись, природа — техсировиною, любов — вигодою, мудрість — знанням, життя — товаром, суспільство — індивідуалізованою масою, демократія — анархією в жорстких рамках, істина — видимістю і симулякром.

Дивід живе тим, що вибирає, і чим більше він зможе вибрати для себе, тим більше він стверджує себе. Вибирати — це необхідність, що стала обов'язком і приреченістю у світі речей. Єдине, на що дивід не має права, — це відмовитися від вибору. Ця парадоксальна пастка спрацює навіть за умови бездіяльності. Дивід є безвідмовним автоматом вибору, бо так він включений у систему виробництва-споживання в якості споживчої ланки, без якої технологічний цикл в принципі неможливий [1, с. 103].

Виробництво-споживанню підлягають не тільки речі чи їх образи, але й людські характеристики. Зборку людської ідентичності на замовлення забезпечують різні сфери — від медицини до іміджевих технологій. Людина може вибирати не тільки корекцію фізичних вад та особливих рис обличчя чи фігури, вона може вибирати навіть колір шкіри (приклад Майкла Джексона), чи власну стать (один із братів Вачовські, режисерів фільму «Матриця», став сестрою).

Іноколи здається, що сучасні мед- чи імідж-технології займаються окремою індивідуальністю, відтворюючи її персонально, забезпечуючи її неповторну одиничність. Проте це говорить про загальну зміну характеру виробництва із типово-масових зразків до типово-одиничних. Ексклюзивні речі визначають рівень унікальності, проте навіть унікальність стає одиничним зразком типового виробництва, бо є лише одиничним випадком [3, с. 274]. Сьогодні всіх не роблять однаковими і типовими одиничностями, а в типовому середовищі сертифікованих стандартів та виробничих ліній одиничності стають метою суспільного виробництва. Технологічним продуктом, що виражає індивідуальний образ користувача загальними моделями — стає імідж.

Імідж можна розглядати інформаційним переформатуванням людини. Іміджеві практики, як технологія образотворення людини, — один із чинників віртуалізації світу. Фактично, імідж і є віртуальним поняттям, оскільки важко в наш час уявити становлення людини без

використання інноваційних технологій, застосованих до неї в освітніх програмах, або інших культурних чи соціальних програмах. Інформаційну обробку проходить також кожна річ перед тим, як вона знадобиться людині і вона її використає.

Споживацьке суспільство народжене із тоталітарного, але є більш витонченим в ідеологічному диктаті. Замість жорсткого примусу і силових структур у ньому задіяна м'яка методика ненасильницького примусу. Споживання стає базовою моделлю для гри з інстинктами і підсвідомими мотиваціями. Розправа з власником волі відбувається ще до початку будь-якого можливого протистояння, до всякого прояву власної волі через задоволення, «до-вольний» вплив на упередження свідомого вибору. Такий прийом роботи на найнижчому, підсвідомому рівні є технологією спокуси. Постсучасні життєві стандарти втілюються за рахунок безмірного споживання і невтримного виробництва спокуси; людина перетворюється на безумовну «машину бажання», що пестує свою чуттєвість і винятково тілесні інтуїції. Проблема особистісного осмислення та відповідального життя покладається на саму людину, позбавлену авторитетів у світі дискредитованих традицій.

Підсумовуючи, зазначимо, що пропонована сьогодні ідеологія використовує перевернутий код мудрості, вона вчить не істині, а вигоді, не бути у світі, а мати його: через знання, вміння, навички вона вчить не буттю, а вжитку. Найулюбленіша фраза сучасного студента «Я так думаю» є результатом переходу масової свідомості на новий рівень персонального користування нею. На ідеологічну вимогу сучасного світу людина має отримувати користь, що їй самій користі не несе. Ми використовуємо час, тож ми поза часом, ми використовуємо думку, тоді ми не думаємо, ми любимо любов, але ми не любимо, ми говоримо про близькість і відкритість, проте серця закриті і помисли приховані. Індивідуальність перетворюється на результат масового виробництва і технологічної революції. Антропотехніка стає принципом сучасного існування і умовою буття у глобальному інформаційному просторі.

Бібліографія

- [1] *Бард А., Зодерквист Я.* Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. — СПб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004.
- [2] *Липовецки Ж.* Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме. — СПб.: Владимир Даль, 2001.
- [3] *Эллюль Ж.* Технологический блеф // Это человек. Антология. — М.: Высшая школа, 1995. — С. 265-294.

Надійшла до редакції 5 березня 2013 р.